

УДК 930.1:94(477) ”1920/1930”

РАДЯНСЬКА УКРАЇНА 20–30-Х РОКІВ ХХ ст.: СУЧАСНИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС

Костянтин КОНДРАТЮК

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра новітньої історії України
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

У статті проаналізовано публікації сучасних українських істориків про розвиток УСРР у 1920–1930-х рр. Головна увага зосереджена на трактуванні дослідниками економічної та культурної політики більшовиків, а саме нової економічної політики (НЕП), індустріалізації і колективізації, Голодомору 1932–1933 рр., українізації, а також утвердження в Україні тоталітарного режиму. Окремо простежено дискусію стосовно політики Й. Сталіна щодо України у 1920-х рр. та масовий терор супроти “ворогів народу” (чистки в лавах правлячої партії, депортації, ув’язнення, розстріли тощо).

Ключові слова: історіографія, УСРР, ідеологія, стереотипи.

Публікації радянських істориків про політичні, соціально-економічні й культурні процеси в Українській Соціалістичній Радянській Республіці (УСРР) 1920–1930-х рр. мали апологетичний, заідеологізований характер. І лише в незалежній Українській державі розпочалося переважно неупереджене дослідження неоднозначних, суперечливих, драматичних процесів, які відбувалися у той час.

Уже в кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ століття почався перегляд застарілих стереотипів, розкриття замовчуваних або сфальсифікованих питань. Виникнення багатопартійності в Україні, ідейний плюралізм, що супроводжував цей процес, викликав інтерес істориків до встановлення однопартійної системи в УСРР, що стала передумовою утвердження тоталітарного режиму.

Як відомо, у 1920 р. більшовики встановили свою владу в Україні. У той час крім КП(б)У на території УСРР ще діяли легально й інші партії, що визнавали радянську владу: Українська комуністична партія (боротьбисти), Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (борбистів), групи загальноросійських партій лівих есерів і меншовиків та інші. “Боротьбисти” і “борбисти” з квітня 1919 р. разом із більшовиками входили до Раднаркому УСРР та інших радянських органів. Однак більшовики взяли курс на ліквідацію багатопартійності. Під їхнім тиском наприкінці 1920 р. “боротьбисти” і “борбисти” оголосили про саморозпуск. Частина з них була прийнята до КП(б)У. Аналізуючи перипетії цих подій, Май Панчук підкреслював, що питання однопартійності тоді трактувалось не лише як проблема міжпартійної боротьби, але й як державна

справа для нового режиму та одна з його характеристик¹. Причини саморозпуску партії “боротьбистів” спробувала узагальнити Олена Любовець. Основною з них, на її думку, була цілеспрямована політика більшовиків, але знищення багатопартійності назагал зумовлювалось також і рівнем політичної культури українського суспільства². На думку Станіслава Кульчицького, з багатопартійністю в Україні було покінчено саме 1920 р., коли самоліквідувалися найбільші українські партії – “боротьбисти” і “борбисти”³.

В узагальненому вигляді механізм та спосіб ліквідації політичної опозиції РКП(б) в Україні на прикладі меншовиків та есерів розкрили українські історики Сергій Кокін та Ольга Мовчан. Звернувшись до ідейних засад легальної опозиції радянському режиму, вони довели необґрунтованість репресій і штучний характер монопартійності, встановленої у 1920–1924 рр. Автори відзначають, що для придушення політичної опозиції більшовики використали трагедію голоду 1921–1923 рр. У результаті до 1924 р. більшовики покінчили з опозицією: в Україні, як і в Росії, встановлено однопартійну більшовицьку диктатуру⁴.

Детальніше проблему ліквідації національних партій та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-ті роки висвітлив у своїй монографії Олег Бриндак⁵. Добиваючись знищення опозиції, пише автор, РКП(б) і ЧК–ДПУ не цурались жодних засобів (законодавчі обмеження, агітація, моральний і фізичний терор тощо) та використовували тактику “батога і пряника”, амністуючи та перетягуючи до себе тих, хто покаявся, та нещадно розправлялися з тими, хто хоч частково не погоджувався з партійною лінією більшовиків. РКП(б) тримала під постійним контролем діяльність репресивних органів. За час своєї роботи органи ЧК–ДПУ пройшли через неодноразові реформування і виробили специфічний каральний механізм, методи і форми роботи якого частково були запозичені у царських “охранок” (спостереження, агентурна робота) і вдосконалені, а частково створені у процесі боротьби з політичними противниками РКП(б): позбавлення карток, прав, позасудова розправа, вислання за кордон, переслідування за погляди, концтабори. Протягом 1920-х рр. діяльність каральних органів зазнала певної еволюції. Масові операції проти легально або напівлегально існуючих опозиційних партійних організацій 1920–1922 рр., після їхнього розгрому замінено на агентурне спостереження за підпільними групами

¹ Панчук М. Партії українського національного комунізму / Май Панчук // Наукові праці з питань політичної історії. Київ, 1992. № 172. С. 95, 103.

² Любовець О. Партія боротьбистів в Українській революції 1917–1920 рр. / Олена Любовець. Автореф. дис. [...] канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський університет імені Т. Г. Шевченка. Київ, 1993. С. 14.

³ Кульчицький С. Комунізм в Україні – перше десятиріччя (1919–1928 рр.) / Станіслав Кульчицький. Київ, 1996. С. 151–155.

⁴ Кокін С., Мовчан О. Ліквідація більшовиками правесерівської і меншовицької опозиції в Україні в 1920–1924 рр. / Сергій Кокін, Ольга Мовчан / АН України. Ін-т історії України. Київ, 1993.

⁵ Бриндак О. Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-ті роки ХХ ст. / Олег Бриндак. Одеса, 1998.

та практикою полювання на поодиноких партійців і тих, хто вже відбув покарання. Значний інтерес викликають публікації з цієї теми за останні п'ять років, зокрема монографія Людмили Бабенко⁶.

Звільнення від пут ідеології, розширення джерельної бази, спонукали дослідників до переосмислення процесу формування концептуальних засад нової економічної політики (НЕП). Першим, хто з нових методологічних засад спробував переглянути економічну політику більшовиків у 1920-ті рр., був відомий український історик Станіслав Кульчицький. У статті “Нова економічна політика: уроки для сьогодні”⁷ він зробив спробу переосмислити теорію і практику НЕПу в Україні, виходячи із завдання реформування сучасної економіки. Новизною статті був наголос на ринку як основному змісті нової економічної політики. Чи не вперше доведено, що НЕП як політика визначався поступово – під тиском життєвих реалій. Учений показав процес зміни моделей економіки: воєнно-комуністичної – у період громадянської війни, на ринкову – у часи НЕПу, а ринкової – на директивну наприкінці 20-х рр., так само як і методи управління економікою, характерні для кожної моделі.

В інших своїх працях С. Кульчицький висвітлив різні аспекти НЕПу. Так, у статті “Між двома війнами (1921–1941)”⁸ він виклав причини зміни економічної політики радянської влади на початку 1920-х рр., розкрив процес формування НЕПу і його реалізації в Україні, показав вплив на нову економічну політику індустріалізації та колективізації.

Певним підсумком подібних досліджень С. Кульчицького стала монографія “УСРР в добу нової економічної політики (1921–1928 рр.)”⁹. Автор порушив питання взаємозв'язку нового економічного курсу радянської влади і політичних трансформацій у суспільстві й державі. Він показав процес утворення СРСР, проблеми внутрішньої політичної боротьби в Україні та в Радянському Союзі, стан партійно-радянського апарату, каральних органів держави. Вчений описав “державна партія” для визначення результату зрощування державних і партійних органів у 1920-і рр.

Наступні праці С. Кульчицького, зокрема монографії “Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928)”¹⁰ та “Україна між двома війнами (1921–1939)”¹¹

⁶ Бабенко Л. Ліквідація не більшовицьких політичних партій на Полтавщині в першій половині 1920-х років: навч. посіб. / Людмила Бабенко. Полтава, 2009.

⁷ Кульчицький С. Нова економічна політика: уроки для сьогодні / Станіслав Кульчицький / Маршрутами історії. Київ, 1990.

⁸ Кульчицький С. Між двома війнами (1921–1941 рр.) / Станіслав Кульчицький // УІЖ. Київ. 1991. № 8, 9.

⁹ Кульчицький С. УСРР в добу нової економічної політики (1921–1928 рр.) / Станіслав Кульчицький. Київ, 1995.

¹⁰ Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928) / Станіслав Кульчицький. Київ, 1996.

¹¹ Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921–1939) / Станіслав Кульчицький. Київ, 1999.

засвідчують суттєвий перегляд ученим методологічних засад дослідження економічної політики більшовиків у 20-і рр., зокрема, відмову від класового та партійного підходів до оцінки історичних явищ, періодів, подій, осіб. Це дало йому змогу довести, що відмова Володимира Леніна, правлячої партії від комуністичної доктрини, була вимушеною й тимчасовою, готової програми повороту до ринку не було, заходи державної партії, які пізніше здобули назву нової економічної політики, визначалися під тиском життя. І, зрештою, економічна політика, яка проводилася у 1920-і рр., сприяла збереженню та посиленню влади більшовиків. Загалом внесок С. Кульчицького у вивченні НЕПу є вагомим. Однак питання впливу ринку на стан окремих галузей господарства вчений лише окреслив.

Цю прогалину заповнили праці інших істориків та економістів. Так, у монографії Сергія Ляха “Наймана праця у сільському господарстві України в умовах непу”¹² висвітлюється один із важливих аспектів НЕПу – використання найманої праці. Досліджуючи цю проблему, С. Лях дав комплексну характеристику соціально-економічного і політичного становища сільськогосподарських робітників України у 1917–1929 рр. Він показав передумови застосування найманої праці у селянських господарствах, чисельність і структуру наймитів, умови їх праці й побуту, тощо.

Важливі наукові питання розв’язані в монографії Володимира Калініченка “Селянське господарство України в період НЕПу: історико-економічне дослідження”¹³. Вивчаючи індивідуальне селянське господарство, автор показує його стан на початку 20-х рр., роль сільськогосподарської кооперації у розвитку селянського господарства та її проблеми, засоби державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва, голод на селі у 1921–1922 рр. тощо.

У монографії Валерія Гринчуцького¹⁴ знайшла висвітлення одна з важливих складових НЕПу – трестування промисловості. Автор, не торкаючись проблем суто політичних, розкриває причини виникнення радянських трестів, організації їх роботи та управління, підбору кадрів управлінців, співвідношення ринкових і планових засад у діяльності.

Певним внеском у дослідження проблем НЕПу стала монографія Василя Марочка¹⁵, один з розділів якої висвітлює стан і проблеми кооперації дрібних товаровиробників в українському селі 1921–1929 рр. Цю проблему деталізує і розвиває Віталій Голець¹⁶.

¹² Лях С. Наймана праця у сільському господарстві України в умовах непу / Сергій Лях. Київ, 1990.

¹³ Калініченко В. Селянське господарство України в період непу: історико-економічне дослідження / Володимир Калініченко. Харків, 1997.

¹⁴ Гринчуцький В. Промислові трести України в 20-і роки / Валерій Гринчуцький. Київ, 1997.

¹⁵ Марочко В. Українська селянська кооперація: Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.) / Василь Марочко. Київ, 1995.

¹⁶ Голець В. Кооперація і неп (20-ті рр. XX ст.) / Віталій Голець. Чернігів, 2006.

У дисертації Катерини Лобач¹⁷ розглянуто такий аспект НЕПу як регулювання споживчого ринку України. Автор досліджує кредитну, податкову, тарифну політику правлячої партії стосовно державної, приватної, кооперативної торгівлі, її реалізацію центральними та місцевими партійними органами, владними структурами, громадськими об'єднаннями.

Монографія Олександри Пиріг¹⁸ присвячена проблемам розробки та реалізації нової економічної політики в Україні. На багатому матеріалі авторка показує, що НЕП був вимушеним тимчасовим відступом державної партії від комуністичної доктрини, – більшовицькою політикою імпровізації. У дослідженні доведено, що ринкові відносини запроваджувалися в господарстві УСРР під жорстким контролем держави, мали обмежений характер і використовувалися більшовиками задля зміцнення політичної влади. Залучаючи селян до ринку, РКП(б) не відмовилася від радгоспів і колгоспів як форми організації сільськогосподарського виробництва і надавала їм всіляку допомогу. Ставши на шлях трестування державної промисловості та запровадження госпрозрахунку, більшовики дещо послабили віжки централізованого управління, але не надали трестам повної господарської самостійності, що зменшувало активність дії госпрозрахунку. Держава виступила монополістом на зовнішньому ринку, перекривши вільний вихід на нього кооперативам і приватним підприємцям. Цим були звужені можливості зростання в першу чергу приватного капіталу.

Ринок, зазначає О. Пиріг, який значною мірою імпровізовано створила правляча партія, був далеким від цивілізованого, проте він функціонував. Найбільшого розвитку набули ринкові відносини у тих сферах господарювання, де вплив держави був мінімальним. Саме завдяки ринковим відносинам РКП(б) змогла вирвати господарство з прірви кризи, забезпечити економічний поступ, вгамувати соціальні пристрасті¹⁹. Руйнація ринкового механізму наприкінці 1920-х рр., поряд з насильницькою колективізацією, завершили вимушену спробу тимчасового відступу більшовиків від доктрини комуністичної атаки на приватну власність і підприємство, тобто запровадження НЕПу.

У сучасних істориків зацікавлення викликає національна політика 20-х рр. У квітні 1923 р. XII з'їзд РКП(б) проголосив політику “коренізації”, яка передбачала залучення представників корінних національностей до партії та державного апарату, впровадження національних мов у партійну роботу, адміністрацію, освіту, видавничу справу, пресу. Український варіант цієї політики увійшов в історію під назвою “українізації”.

¹⁷ Лобач К. Історичний досвід регулювання споживчого ринку України в період НЕПу (історико-економічний аспект) / Катерина Лобач. Автореф. дис. [...] канд. іст. наук: 07.00.01 / АН України, Інститут історії України. Київ, 1994.

¹⁸ Пиріг О. НЕП: більшовицька політика імпровізації / Олександра Пиріг. Київ, 2001

¹⁹ Там само. С. 237–238.

Дослідники цього питання наголошують, що головною причиною українізації була потреба зміцнення позиції правлячої партії в Україні²⁰. Поворот більшовицького керівництва у національній політиці, як і в запровадженні НЕПу, був вимушеним компромісом. Більшовики змушені були рахуватися з українським національним відродженням, могутній стимул якому дала українська революція. Українізація була спробою опанувати цей процес і спрямувати його в русло соціалістичного будівництва. Українізація мала й зовнішньополітичну мету: продемонструвати українцям за Збручем, що лише в Радянській Україні вони можуть задовольнити свої національні прагнення. Крім того, нову політику ЦК РКП(б) викликала стабілізація капіталістичної системи і крах сподівань на пролетарську революцію в Європі. Тепер більшовики перенесли увагу на колоніальні країни, яким потрібно було показати позитивний приклад вирішення національного питання²¹.

Поряд із труднощами, дослідники відзначають значні здобутки політики українізації 20-х рр. Так, у 1929 р. в УСРР вже діяло 80 % шкіл, понад 60 % технікумів і 30 % інститутів з українською мовою навчання. Понад 97 % дітей навчались рідною мовою. Якщо 1922 р. республіка мала не більше десятка україномовних газет і журналів, то 1933 р. з 426 газет 373 видавалися українською мовою.

Українізація мала важливі політичні наслідки. Вона не означала примусової денационалізації меншин, навпаки, вона супроводжувалася створенням сприятливих умов для їх розвитку. Усі ці процеси створювали передумови для формування довкола українського етнічного ядра політичної нації, що охоплювала б мешканців України всіх національностей²².

Серед істориків виникла дискусія, чи політика Сталіна щодо України у 1920-х рр. мала специфічний, відмінний від його ставлення до інших радянських республік характер. Більшість дослідників сходяться на тому, що українська політика Кремля не мала такого характеру. Разом з тим, до України Сталін (як перед ним Ленін) ставився з підвищеною увагою, оскільки вона за людськими ресурсами і економічним потенціалом перевищувала інші неросійські республіки, разом узяті. Український сепаратизм у будь-якій формі, включаючи націонал-комунізм, загрожував підвалинам тоталітарного режиму. Проте, у 1920-х рр. Сталін погодився на поступки Україні, виступав за підтримку українізації. Значною мірою ці поступки пояснювалися його прагненням гарантувати собі підтримку КП(б)У в боротьбі за владу. З іншого боку Сталін постійно дбав про те, щоб українізація не поставила під загрозу контроль Москви над Україною. З

²⁰ Історія України / В. Верстюк, О. Гарань, О. Гуржій та ін. Під ред. В. Смоля. Вид. 3-є доп. Київ, 2002. С. 301–302; Українізація 20–30 років: передумови, здобутки, уроки. Київ, 2003.

²¹ Історія України / Ю. Зайцев, В. Баран, Л. Войтович та ін. 3-є вид. Львів, 2002. С. 272–273.

²² Там само. С. 274.

цією метою він ініціював розправу над національним ухильництвом О. Шумського, М. Хвильового, М. Волобуєва.

Отже, впроваджуючи політику коренізації на початку 1920-х рр., більшовицьке керівництво СРСР мало на меті створити у світового співтовариства враження про вільний та гармонійний розвиток радянських республік; знайти спільну мову з багатомільйонним полінаціональним селянством; зняти наростаюче протиріччя між народними масами і політичною елітою; поставити під контроль процес національного відродження на окраїнах; частково компенсувати республікам СРСР втрату політичного суверенітету наданням прав “культурно-національної автономії”. Коли ж у 1930-х рр. національне відродження, яке було одним із безпосередніх наслідків політики “коренізації”, почало виходити за межі міцніючої командно-адміністративної системи, цю політику було згорнуто²³.

Радянські історики особливий наголос робили на тому, що СРСР виник на основі плану запропонованого В. Ленінін: на рівних правах незалежні республіки об’єднувалися в єдину багатонаціональну державу.

Після розпаду СРСР ця схема була відкинута, з’явилися статті із спробами нового бачення проблеми. У них наголошувалося на тому, що союз радянських республік був укладений з порушенням юридичних норм, а тому може вважатися недійсним від початку. Один із нових історичних міфів звучав так: якби радянська Україна не увійшла у 1922 р. до складу Союзу РСР, вона могла б зберегти суверенітет і уникнути страхітливих трагедій у своїй недавній історії.

Обидві схеми, радянська і пострадянська ґрунтувалися на тезі про незалежний статус національних республік. Фактично ж сукупність радянських республік становила єдину державу і до утворення СРСР.

Союз РСР утворювався за ретельно розробленим в ЦК РКП(б) сценарієм, який передбачав зміст і послідовність подій, що мали відбутися, характер висловлювань політичних діячів, яким доручалося виконати заздалегідь намічену роль, форми і місця “народного волевиявлення”, зміст конституції союзної держави тощо²⁴.

Наприкінці 1920-х рр. у внутрішній політиці СРСР стався різкий поворот. Правляча верхівка зміцнила свої позиції і вже не потребувала компромісів для збереження свого панування. Розгромивши суперників у боротьбі за владу, Сталін утвердив одноосібну диктатуру в партії і державі. В СРСР утвердилася тоталітарна система, яка характеризувалася повним (тотальним) контролем держави і правлячої партії над усіма сферами суспільного життя і над особою. Основні ознаки тоталітарної системи сформувалися в СРСР вже у 20-х рр., але завершеного вигляду вона набула внаслідок сталінського “великого перелому” у 30-х рр.

²³ Цвілюк С. Українізація України: тернистий шлях національно-культурного відродження за доби сталінізму / Семен Цвілюк. Одеса, 2009.

²⁴ Політична історія України ХХ століття. У 6-и томах. Київ, 2003. Т. 3. С. 164–165.

Поворот в економічній політиці проявився насамперед у прискоренні темпів індустріалізації. Ще Ленін писав, що фундаментом соціалізму може бути лише велика індустрія. Проте на кінець 20-х рр. СРСР, включаючи Україну, залишався аграрною, селянською країною. Більшовицька верхівка проголосила курс на індустріалізацію, який передбачав перетворити СРСР з країни аграрної в індустріальну. Цю грандіозну трансформацію планувалося здійснити в стислі строки. Одночасно планувалося здійснити колективізацію сільського господарства, що разом узятє мало на меті побудову економічного фундаменту під радянський тоталітарний режим.

У свій час радянські історики в апологетичній формі висвітлювали лише успіхи індустріалізації, всенародний ентузіазм у виконанні перших п'ятирічок, розгортання “соціалістичного змагання” за перевиконання планів, і зовсім обминали питання, якою ціною заплатило населення за сталінську модернізацію економіки.

Сучасні українські історики, зокрема Олександр Бойко²⁵, Станіслав Кульчицький²⁶ та інші, у своїх працях показали справжні джерела фінансування індустріалізації 1930-х років. Головними серед них були перекачування коштів із легкої та харчової у важку промисловість, податки з населення (для села “надподаток” – постійний ріст цін на промислові товари); внутрішні позики, випуск паперових грошей, незабезпечених золотом; збільшення вивозу за кордон нафтопродуктів, лісу, хутра та хліба; посилення експлуатації селянства та робітників, інших верств населення, багатьох мільйонів в'язнів ГУЛАГу.

Дослідники намагаються об'єктивно проаналізувати хід індустріалізації, її особливості в Україні. Так, О. Бойко зазначає, що індустріальний розвиток УСРР, попри об'єктивні труднощі (відсутність розвиненої інфраструктури, недостатня кількість кваліфікованих кадрів, дефіцит промислового обладнання та ін.), був досить динамічним: у роки 1-ї п'ятирічки з 1 500 промислових підприємств, що будувалися в СРСР, 400 будувалося в УСРР, у 2-й п'ятирічці в Україні будувалося 1 000 заводів із 4 500, у 3-й – 600 із 3000 заводів. До новобудов належали три металургійні заводи (Запоріжсталь, Криворіжсталь, Азовсталь), Дніпробуд, Дніпроалюмінійбуд, Крамашбуд (Краматорськ) і ХТЗ. Гігантськими серед реконструйованих об'єктів були Луганський і чотири металургійні заводи: у Макіївці, Дніпродзержинську, Дніпропетровську.

Водночас процес індустріалізації в Україні, збігаючись із загальносоюзними тенденціями, мав низку особливостей: інвестування у промисловість республіки, особливо у початковий період індустріалізації, значних коштів; побудова в Україні у роки перших п'ятирічок більшості запланованих промислових об'єктів;

²⁵ Бойко О. Індустріалізація / Олександр Бойко // Довідник з історії України. За ред. І. Підкови і Р. Шуста. Київ, 2001.

²⁶ Кульчицький С. Україна між двома світовими війнами (1921–1939) / Станіслав Кульчицький. Київ, 1999.

нерівномірність процесу модернізації промислового потенціалу республіки; витіснення приватного сектора вищими за загальносоюзні темпами. Ці особливості були зумовлені, головним чином, широким спектром природних багатств України.

У публікаціях наголошується на неоднозначності наслідків індустріалізації для України. Незважаючи на те, що жодна з перших довоєнних п'ятирічок не була виконана в повному обсязі, все ж індустріалізація вивела Україну на якісно новий рівень промислового розвитку. З аграрної країни республіка перетворилася в індустріальну. Модернізація промисловості сприяла посиленню процесу урбанізації (до індустріалізації в Україні в містах проживав лише кожен 5-й житель, а на 1941 р – кожен 3-й). Наслідком швидкого процесу урбанізації стала певна українізація міст. Саме у 30-ті рр. активно формується національне робітництво та інтелігенція. Водночас форсована індустріалізація стимулювала появу низки негативних і, на жаль, тривалих тенденцій у господарстві України. Привілейоване, домінуюче становище групи “А” (виробництво засобів виробництва) порівняно з групою “Б” (виробництво предметів споживання) в умовах фактичної ліквідації ринкових зв'язків вело до відриву підприємств групи “А” від кінцевого споживача, а це в свою чергу, зумовлювало втрату стимулів розвитку, диктувало необхідність створення державою для неї тепличних умов. Під час перших п'ятирічок ставку було зроблено на побудову і реконструкцію підприємств монополістів, які спочатку поглинали левову частку вкладень у промисловість, а далі фактично “підім'яли” під себе всю економіку країни, деформуючи її господарство. Промисловий потенціал України формувався диспропорційно і нерівномірно: посилювалися і розширювалися традиційно індустріальні райони – Донбас і Придніпров'я, а промисловість густозаселеного Правобережжя помітно відставала у темпах розвитку. Протягом перших п'ятирічок остаточно було зламано механізм саморегуляції економіки, і наростаюча централізація економічного життя врешті-решт призвела до формування командно-адміністративної системи. У цей час особливо чітко виявляється тенденція централізації управління промисловістю республіки. Вже в 1927–1928 рр. важка промисловість України (група “А”) на 89 % була у загальносоюзному підпорядкуванні, а група “Б” – на 50 %²⁷. Загалом ціна індустріалізації була надто високою: для одержання коштів на її здійснення пограбоване і поневолене село; запроваджено командно-адміністративну систему в економіці; ліквідовано рештки економічної самостійності України; створено атмосферу напруження, пошуку шкідників, що служила виправданням масових репресій.

Набагато більше монографій і статей, матеріалів наукових конференцій, а також збірників документів присвячено трагічним подіям пов'язаних із насильницькою колективізацією і голодомором 1932–1933 рр. в Україні²⁸.

²⁷ Бойко О. Історія України. Посібник / Олександр Бойко. Вид. 2-е доп. Київ, 2002. С. 393–394.

²⁸ Голод 1932–1933 рр. на Україні: очима істориків, мовою документів. Київ, 1990; Колективізація і голод на Україні 1929–1933. Зб. документів і матеріалів. Київ, 1992 (2-е вид. Київ, 1993); Упокорення голодом. Зб. документів. Київ, 1993; Павлоградське повстання 1930 р.

Дослідники наголошують, що процес докорінної перебудови аграрного сектора був ініційований більшовицьким керівництвом наприкінці 1920-х років і передбачав перетворення індивідуальних господарств на колективні підприємства (колгоспи) для встановлення цілковитого контролю держави над сільськогосподарським виробництвом і використання його ресурсів та потенціалу для індустріалізації. Сталін і його оточення були переконані в тому, що потреби індустріалізації простіше і гарантійніше можна задовольнити спираючись не на 25–30 млн. індивідуальних селянських господарств, а на 200–300 тис. колгоспів. На цьому ґрунті визріла думка про кардинальну зміну вектора залежності: не держава мусила залежати від значної кількості неконтрольованих індивідуальних селянських господарств, а сконцентровані у великі спільні господарства селяни мусили перебувати у залежності від державних структур.

Початок кардинальним змінам у сільському господарстві покладено переходом до політики суцільної колективізації 1929 р. Селян почали насильно заганяти до колгоспів. Основну протидію цей процес викликав з боку заможного селянства, що отримало від влади назву “куркулів”. Тому колективізація супроводжувалася “політикою ліквідації куркульства як класу”. За роки колективізації було розкуркулено понад 200 тис. селянських господарств України. У грудні 1932 р. впроваджено “внутрішній паспорт”, що фактично не давало можливості без дозволу місцевої влади переїхати до міста не тільки “куркулям”, але й бідним селянам. Це рішення практично знову закріпачувало селянина. За допомогою різноманітних заходів у першу чергу репресій, владним структурам вдалося досягти того, що вже у 1932 р. колгоспи об’єднували в Україні майже 70 % селянських господарств і 80 % посівних площ.

Форсовані темпи колективізації та адміністративні методи її здійснення призвели до катастрофічних наслідків – дезорганізації та деградації сільськогосподарського сектора на початку 30-років.

За період 1929–1932 рр. в Україні знизилась врожайність, а поголів’я великої рогатої худоби скоротилося майже на 42 %, коней – на 33 %, свиней – на 62 %, овець – на 74 %. Значною мірою наслідком колективізації став голод 1932–1933 рр.

В історіографії можна зустріти різні твердження щодо причин голоду в Україні. Деякі історики вважали, що він був наслідком політики добування коштів на індустріалізацію, коли доля селян просто не бралася до уваги. Інші доводили, що Сталін та його спільники свідомо спланували і здійснили голодомор, щоб покарати селянство за опір колективізації. Були й такі історики, які вважали, що голодомор був спрямований проти українців як нації.

Документи і матеріали. Київ, 2009; *Кульчицький С.* Ціна великого перелому / Станіслав Кульчицький. Київ, 1991; *Його ж.* Голодомор 1932–1933 років: механізми сталінського терору / Станіслав Кульчицький // Український історичний журнал. 2007. № 4; *Веселова О., Марочко В., Мовчан О.* Голодомори в Україні. 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 / Олександра Веселова, Василь Марочко, Ольга Мовчан. Київ–Нью-Йорк, 2000; Голод-геноцид 1933 р. в Україні. Міжнародна наукова конференція. Матеріали. Київ, 2000.

У 2003 р. в Україні з'явилася перша колективна академічна праця про голод 1932–1933 рр., яку підготували науковці Інституту історії України НАН України²⁹. У передмові до книги, її відповідальний редактор Володимир Литвин наголосив, що “трагедія голоду 1932–1933 рр. в УСРР – найстрашніша сторінка в історії українського народу, жахливий наслідок тогочасної політики тоталітарного режиму Радянського Союзу”³⁰. Він також нагадав читачам про важливі рішення законодавчого органу влади з політико-правовою оцінкою того страшного голоду. 12 лютого 2003 р. відбулися Парламентські слухання щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору, на яких вищий законодавчий орган України дав політико-правову оцінку Голодомору, визнавши його актом геноциду українського народу.

Автори книги – відомі вітчизняні та зарубіжні дослідники (всього 29 осіб), прагнули охопити всі аспекти тогочасної соціально-гуманітарної катастрофи. Перед читачем вперше постають тисячі документів і матеріалів колишніх силових структур – ДПУ, НКВС, Нарком'юсту, Верховного суду, які розкривають факти масового терору голодом, репресій проти селян, причетності посадових осіб партійно-державного керівництва (Й. Сталін, В. Молотов, Л. Каганович, С. Косіор, В. Балицький та інші) до політики нищення українського селянства. При цьому відстежено штучний, тобто спланований характер Голодомору. Автори вказують на відсутність історичних природних причин голоду, наголошуючи на тому, що це була свідомо терористична акція, цинічно виконана сталінським політичним режимом.

Науково виваженим у книзі є аналіз демографічної статистики УСРР. Критично проаналізувавши офіційну динаміку народжень і смертей, переписи 1926 і 1937 рр., історик С. Кульчицький вважає, що втрати населення республіки від Голодомору становлять до 4,5 млн., а повні демографічні втрати (з ненародженими) – від 5,5 до 6 млн. осіб³¹. У книзі подано також статистику смертності (сукупної – як природної, так і спричиненої голодом) в національному розрізі: українці, росіяни, євреї, поляки, молдаване, німці, болгары, греки, інші. У дослідженні знайшли висвітлення й інші події, які супроводжували голод 1932–1933 рр., зокрема показано переселення колгоспників із Росії та Білорусії в Україну як “приховування наслідків голодомору”, ліквідація хуторів, як осередків українського сепаратизму, масового закриття церков під претекстом їх використання для зерноховищ та ін.

Учені дійшли висновку, що події в Україні на початку 1930-х років за своїми масштабами перевершують всі відомі людству випадки геноциду*. У вересні 2008 р. у Києві відбулася міжнародна наукова конференція, під час якої науковці

²⁹ Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки / Відп. ред. В. Литвин; голова ред. ради В. Смолій. Київ, 2003.

³⁰ Там само. С. 5.

³¹ Там само. С. 505.

* Геноцид – це цілеспрямовані дії, що мають на меті знищити будь-яку етнічну, расову або релігійну групу населення. Геноцид є найтяжчим злочином перед людством.

детально проаналізували причини виникнення голоду 1932–1933 рр. в Україні, висвітлили його перебіг, показали демографічні наслідки, дали правову оцінку³². Дослідники вважають цей голод штучним, рукотворним, свідомим геноцидом проти українського народу. При цьому вони посилаються на статтю II Конвенції ООН “Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього” від 9 грудня 1948 р., яка гласить, що дії з наміром навмисного створення для членів будь-якої етнічної групи населення таких життєвих умов, що розраховані на повне або часткове її знищення, визнаються як геноцид³³.

Однією з пріоритетних для вітчизняної науки стала проблема утвердження та функціонування тоталітаризму на терені України. Так чи інакше вона неодмінно присутня на сторінках підручників та посібників з історії та політології. Поряд з цим з’явилися детальні, основані на значному фактологічному матеріалі праці, що охоплюють у своєму аналізі сталінізм в Україні як систему, його прояви у різних сферах життя українського суспільства. Зокрема, у монографії Олега Долженкова³⁴, розглянуто теоретичні проблеми та проаналізовано фактичні обставини утвердження тоталітаризму в Україні в 20–30-і рр. Автор аналізує генезу та основні ознаки тоталітаризму як політичного явища СРСР та його складової частини – Радянської України. Розглядає він також проблеми одержавлення та ідеологізації всього суспільного життя, проблеми статусу України в СРСР, її взаємовідносини з Москвою, дає оцінку тогочасної національної політики.

Олександр Бойко виділив основні тенденції та процеси 30-х рр., які засвідчують зміцнення тоталітаризму в Україні: утвердження комуністичної форми тоталітарної ідеології; монополізація влади більшовицькою партією, усунення з політичної арени інших політичних партій; зростання правлячої партії з державним апаратом; блокування державою розвитку громадянського суспільства; встановлення партійно-державним апаратом монопольного контролю над економічною сферою, зміцнення централізованого керівництва економікою³⁵.

Чимало важливих наукових проблем, пов’язаних з утвердженням в Україні тоталітарної системи, висвітлено в колективній праці “Політична історія України. XX століття”. Третій том дослідження охоплює 1921–1938 роки³⁶. Про зміст тому свідчать окремі його розділи: Радянська зовнішня політика у міжвоєнний

³² Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: причини, демографічні наслідки, правова оцінка. Матеріали міжнародної наукової конференції. Київ, 25–26 вересня 2008 року. Київ, 2009.

³³ Международная защита прав и свобод человека. Сборник документов. Москва, 1999. С. 99.

³⁴ Долженков О. Тоталітаризм в Україні: Проблеми формування та трансформації / О. Долженков. Київ, 2000.

³⁵ Бойко О. Історія України. Посібник / Олександр Бойко. Київ, 2002. С. 420–428.

³⁶ Політична історія України. XX століття: У 6-ти т.: Т. 3: Утвердження радянського ладу в Україні (1921–1938) / С. Кульчицький (кер.), Ю. Шаповал, В. Греченко та ін. Київ, 2003.

період (С. Кульчицький); КП(б)У в міжвоєнний період (В. Греченко, Ю. Шаповал); Форма і суть української радянської державності (С. Кульчицький); Влада, армія і українське суспільство (Л. Гриневич); Місце органів державної безпеки в системі тоталітарної влади (С. Кокін); Профспілки, жіночі і молодіжні організації в державному і суспільному житті (О. Мовчан); Економічна політика тоталітарного режиму (С. Кульчицький).

Невід'ємною ознакою тоталітарного режиму 1930-х рр. став масовий терор, який мав на меті знищити справжніх і потенційних противників, створити атмосферу страху та абсолютної покори. Починаючи з 1929 р. масові репресії трьома великими хвилями прокотилися Україною: перша – 1929–1931 рр. (примусова колективізація, розкуркулення, ліквідація УАПС, процес “Спілки визволення України”); друга – 1932–1934 рр. (штучний голод, постишевський терор, “Кіровська хвиля”) і третя – 1936–1938 рр. (т.зв. Великий Терор)³⁷.

Цю тему першими у 1990 р. почали розробляти історики з Інституту історії України, що невдовзі увінчалось публікацією двох книжок, побудованих на використанні матеріалів архівів обласних управлінь СБУ³⁸. Відтоді були опубліковані десятки книжок, сотні, якщо не тисячі статей, брошур, відбулися десятки різноманітних конференцій.

Утім праць, які б подавали панорамне бачення та містили аналіз більшовицького тоталітаризму в Україні 30-х років, не так уже й багато. Документально-аналітичний характер носять книги Івана Біласа “Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953”³⁹ та Сергія Білокія “Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.)”⁴⁰. Останній, на основі аналізу унікального за змістом архівного матеріалу, вперше в українській історіографії ґрунтовно вивчив роль масового терору як елемента державного управління в СРСР 1917–1941 рр.: створення інформаційної управлінської системи, глобальне нищення дворянства, офіцерства, духовенства, представників т.зв. дрібнобуржуазних партій та українських урядовців періоду Визвольних змагань, диференційований підхід до різних груп селянства, зв’язок репресій із плановим народним господарством, “чистку” НКВС, а також вплив терору на генфонд населення України.

Важливий крок зроблено у висвітленні діяльності тих осіб, руками яких чинився масовий терор 30-х років в Україні. У 1997 р. вийшла друком книжка “ВЧК–ГПУ–НКВД в Україні: особи, факти, документи”⁴¹. Крім іншого, вона

³⁷ Історія України / Відп. ред. Ю. Сливка. Вид. 3-є. Львів, 2002. С. 283.

³⁸ Репресоване краєзнавство: 20–30-ті роки / Ред. П. Тронько (голова) та ін. Київ, 1991; Реабілітовані історією. П. Тронько (відп. ред.) та ін. Київ–Полтава, 1992.

³⁹ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У 2-х кн. / Іван Білас. Київ, 1994.

⁴⁰ Білокія С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження / Сергій Білокія. Т. 1. Київ, 1999.

⁴¹ Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ВЧК–ГПУ–НКВД в Україні: особи, факти, документи / Юрій Шаповал, Володимир Пристайко, Вадим Золотарьов. Київ, 1997.

містить біографічні нариси про кількох впливових чекістів, які працювали в Україні, а також майже 200 коротких довідок про чекістів різного рівня. Тут є, зокрема, нариси про Всеволода Балицького, про Ізраїля Леплевського, який був наркомом внутрішніх справ УРСР з червня 1937 по січень 1938 р. Останнього ненадовго змінив Амаяк Кобулов. За наказом Миколи Єжова від 25 січня 1938 р. НКВС УРСР очолив Олександр Успенський. У листопаді того ж року він інсценізував самогубство і зник з Києва. У 1939 р. був заарештований, а в січні 1940 р. розстріляний. Після О. Успенського наркомом внутрішніх справ України було призначено Івана Серова. Саме названі особи, а також, зрозуміло, представники партійно-державного керівництва, серед яких в першу чергу слід назвати Станіслава Косіора, Павла Постишева, Миколу Попова, Андрія Хвилю, Володимира Затонського, Микиту Хрущова та інші, реалізовували настанови московського керівництва щодо здійснення “великого терору” в Україні.

Аналізуючи репресивні акції в Україні, Юрій Шаповал⁴² цілком слушно ставить питання про кількісний опис цих акцій. За офіційними даними у 1935 р. в Україні було заарештовано 24 834 осіб, у 1936 – 15 717, у 1937 – 159 573, у 1938 – 108 000, у 1939 – 12 000, у 1940 – близько 50 тисяч осіб. Зрозуміло, пише дослідник, для того, щоб уявити загальну картину репресій, до цих цифр слід додати кількість ув'язнених у внутрішніх тюрмах НКВС, проаналізувати смертність у таборах, додати кількість репресованих селян (тільки під час колективізації з України було виселено 1,2 млн. осіб), померлих від голоду 1932–1933 рр. (а це щонайменше 3–4 млн.), а також депортованих⁴³.

Систематичне висвітлення проблеми терору й тероризму в історії України, зокрема в 1920–1930 рр., подається в узагальнюючій праці Інституту історії України НАН України “Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст. Історичні нариси”⁴⁴. У 2006 р. опублікована монографія Зої Лихолобової про політичні репресії в Донецькому регіоні у другій половині 1930-х рр.⁴⁵

У дослідженні Миколи Дорошка⁴⁶ зроблена спроба реконструювати кількісний та якісний склад номенклатурних працівників УРСР, подати узагальнений образ високого українського посадовця 20–30-х років XX ст. Аналіз керівного складу УРСР 1920–1930-х рр. дав автору підстави стверджувати, що комуністичний

⁴² Шаповал Ю. Більшовицька політична поліція в Україні у міжвоєнний період – невідомі документи і факти / Юрій Шаповал // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2001. № 5–6. С. 268–278

⁴³ Там само. С. 277–278.

⁴⁴ Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.: Історичні нариси / НАН України; Інститут історії України / Відп. ред. В. Смолій. Київ, 2002.

⁴⁵ Лихолобова З. Тоталітарний режим та політичні репресії в Україні в другій половині 1930-х років (переважно на матеріалах Донецького регіону) / Зінаїда Лихолобова. Донецьк, 2006.

⁴⁶ Дорошко М. Партійно-радянська номенклатура УРСР у 20–30-ті роки XX ст. / Микола Дорошко. Автореф. дис. [...] докт. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2004.

режим виплекав і утвердив образ “ідеального” керівника, де компетентність, демократизм, всебічна освіченість, чесність і принциповість не були серед головних чеснот. У фаворі тут були гарна анкета, пробивна сила та вміння проводити “генеральну лінію” партії. Тим самим, система сама тиражувала керівників – непрофесіоналів, тобто, людей мало або зовсім не освічених, не знаючих справи, але таких, що засвоїли лозунги тогочасного моменту.

Аналізуючи діяльність української номенклатури, автор дійшов висновку про її несамотійність у прийнятті найважливіших рішень і цілковиту підпорядкованість Кремлю. Особливо виразно це виявилось під час голодомору 1932–1933 рр., коли керівництво КП(б)У виступило провідником та виконавцем політики геноциду українського народу.

Номенклатура, яка перетворилася у 1920–1930-ті рр. на панівний прошарок радянського суспільства, відіграла надзвичайно негативну роль у його житті. Десятки мільйонів людських жертв, бідність населення, ліквідація свобод, позбавлення членів суспільства елементарних умов для нормального існування, утвердження тоталітарного режиму – ось не повний перелік її “заслуг”⁴⁷.

Активно розвивається останнім часом така табуйована радянською історіографією ділянка історичного українознавства, як історія релігії та церков в Україні. Переважна більшість таких праць присвячена антицерковній політиці тоталітарної держави та державно-церковним взаєминам на прикладі історії УАПЦ⁴⁸. Останнім часом доволі активно почала розроблятися й проблематика історії Римо-католицької та Греко-католицької церков в Україні радянської доби⁴⁹.

З’явилися праці присвячені українській інтелігенції ХХ ст., її духовних пошуків, ролі у національному відродженні та визвольних змаганнях України. Історики почали активно вивчати питання опору інтелігенції тоталітарній системі і досліджувати перманентні репресивні заходи проти останньої, спрямовані на фізичне знищення або духовне підпорядкування режимові інтелектуальної еліти нації⁵⁰.

⁴⁷ Дорошко М. Партійно-радянська номенклатура ... С. 25–27.

⁴⁸ Зінченко А. Благочестя національного духу. Українська церква на Поділлі в першій третині ХХ ст. / Арсен Зінченко. Київ, 1993; *Його ж.* Визволитися вірою. Життя і діяння митрополита В. Липківського / Арсен Зінченко. Київ, 1997; Пащенко В. Свобода совісті в Україні: Міфи і факти 20–30-х років / Володимир Пащенко. Київ, 1994; Пащенко В. Православ’я в новітній історії України / Володимир Пащенко. Полтава, 1997. Ч. 1; Преловська І. Процес ліквідації української автокефальної православної церкви (1921–1930) – Української православної церкви (1930–1937): спроба джерелознавчого аналізу / Ірина Преловська // Держава і Церква в Україні за радянської доби: 36. наук. статей. Полтава, 2008.

⁴⁹ Рубльова Н. Невідома ділянка антирелігійного фронту: боротьба владних структур УСРР проти Римо-католицької церкви, 1920-і роки / Наталія Рубльова // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. 1998. № 1/2; *Її ж.* Антикостельна кампанія в УСРР: причини, інструментарій, перебіг (кінець 20-х – 30-і рр.) / Наталія Рубльова // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. 1999. № 1/2.

⁵⁰ Касьянов Г., Даниленко В. Сталінізм і українська інтелігенція (20–30-і роки) / Георгій Касьянов, Віктор Даниленко. Київ, 1991; Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х – 1930-х років: соціальний портрет та історична доля / Георгій Касьянов. Київ, 1992; Репресоване “відродження”. Київ, 1993; Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.): У 3 кн. / Відп. ред. Ю. Курносов. Київ, 1994.

Тотальна централізація і відродження імперської політики супроводжувалися у 30-х роках поверненням до русифікації. Перших ударів по українізаторах було завдано ще наприкінці 20-х років. Усунення Миколи Скрипника з посади наркома освіти і його самогубство в липні 1933 р. засвідчили крах політики українізації. Про це мова йде у книзі Валерія Солдатенка “Незламний. Життя і смерть Миколи Скрипника”⁵¹. Поступово зменшувалася кількість українських шкіл, скорочувався відсоток українських вчителів і науковців, закривалися українські театри. Водночас почалося прославляння російської культури, підкреслювалася велич російської мови і російського народу. У 1937 р. слово “українізація” остаточно зникло з партійних документів.

Наслідки контрукраїнізації були катастрофічними для українського народу. Вони привели до падіння престижу української мови і культури, звівши останню до просвітницького рівня, та русифікації значної частини України, передусім східних областей. Під загрозою опинилося саме існування українців як нації. Оцінюючи ситуацію, яка склалася, Ярослав Грицак стверджує: “Після голодомору та великого терору 1930-х років українці в УРСР вижили як етнічна категорія, але вони перестали бути повноцінною політичною нацією”⁵².

Сумну долю українізації розділили й національні меншини України, які також потрапили під репресії: поляки⁵³, німці⁵⁴, євреї⁵⁵. За спеціальним рішенням ЦК ВКП(б) у 1939 р. було завершено ліквідацію національних районів та сільрад в Україні.

У грудні 1936 р. була прийнята нова Конституція СРСР, у січні 1937 р. – Конституція УРСР. Нові Конституції декларували демократичні права і свободи громадянам, але все це залишалось тільки на папері. У Радянському Союзі утвердилася тоталітарна система. Навіть та ілюзія самостійності, яку Україна мала у 20-х роках, була ліквідована. Український уряд втратив будь-який контроль над ресурсами республіки, її промисловістю і сільським господарством. Україна знову стала провінцією, яка називалася УРСР.

Отже, сучасна українська історіографія теми “Радянська Україна 20–30-х рр. ХХ ст.” має вагомий здобутки, вона виходить на якісно новий рівень. Насамперед, більш вагомою стала аргументація наукових висновків і узагальнень, зросло теоретичне навантаження більшості праць. Для досліджень останніх років характерні розкутість думок і суджень, неупередженість, оригінальність наукових підходів, розширення досліджуваної тематики.

⁵¹ Солдатенко В. Незламний. Життя і смерть Миколи Скрипника / Валерій Солдатенко. Київ, 2002

⁵² Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Ярослав Грицак. Київ, 1996. С. 206.

⁵³ Стронський Г. Злет і падіння. Польський національний район в Україні у 20–30 рр. / Генріх Стронський. Тернопіль, 1992.

⁵⁴ Кулінич І., Кривець Н. Нариси з історії німецьких колоній в Україні / Іван Кулінич, Наталія Кривець. Київ, 1995.

⁵⁵ Орлянський В. Євреї в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття: соціально-політичний аспект / Володимир Орлянський. Запоріжжя, 2000.

**SOVIET UKRAINE IN 20–30's OF 20th CENTURY:
CURRENT HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE**

Kostiantyn KONDRATIUK

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of Contemporary History of Ukraine
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

The article analyzes the published works of current Ukrainian historians about USSR development in 1920–1930's. Main focus is on the interpretation of the researchers of economic and cultural policies of the Bolsheviks, such as the New Economic Policy (NEP), the industrialization and collectivization, the famine of 1932–1933, Ukrainization and the establishment of the totalitarian regime in Ukraine. Separately traced discussion about Stalin's policy towards Ukraine in 1920-ies and mass terror against the “enemies of the people” (cleansing in the ranks of the ruling party, deportation, imprisonment, executions, etc.).

Key words: historiography, Ukrainian SSR, ideology, stereotypes.

**СОВЕТСКАЯ УКРАИНА 20–30 ГОДОВ XX СТОЛЕТИЯ:
СОВРЕМЕННЫЙ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ДИСКУРС**

Константин КОНДРАТИУК

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра новейшей истории Украины
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

В статье проанализированы публикации современных украинских историков о развитии УССР в 1920–1930-х годах. Главное внимание сосредоточено на трактовке исследователями экономической и культурной политики большевиков, а именно новой экономической политики (НЭП), индустриализации и коллективизации, Голодомора 1932–1933 годов, украинизации, а также утверждение в Украине тоталитарного режима. Отдельно прослежена дискуссия о политике Сталина относительно Украины в 1920-х годах и массовый террор против “врагов народа” (чистки в рядах правящей партии, депортации, заключения, расстрелы и т.п.).

Ключевые слова: историография, УССР, идеология, стереотипы.

Стаття надійшла до редколегії 18.12.2012

Прийнята до друку 25.03.2013